

MICHAL ČERNÝ

LEKCE Z INFORMAČNÍ VĚDY

ŽIVOT ONLINE

munice

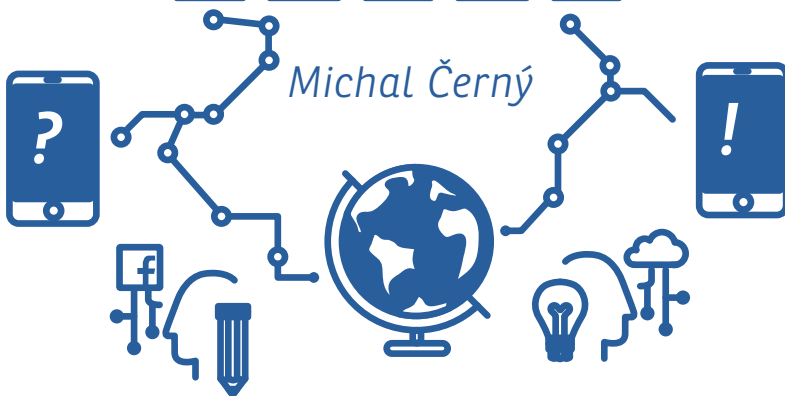

Život ONLIFE

LEKCE Z INFORMAČNÍ VĚDY

Michal Černý

Ilustrace Nikola Kalinová

Masarykova univerzita
Brno 2020

Redakční okruh

Mgr. Tereza Fojtová (Masarykova univerzita)
doc. Ing. Ivan M. Havel, Ph.D. (Centrum pro teoretická studia)
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D. (Masarykova univerzita)
prof. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed. (Masarykova univerzita)
Mgr. Hana Laudátová, Ph.D. (VIDA! science centrum)
PhDr. Alena Mizerová (Masarykova univerzita)
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D. (Masarykova univerzita)
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D. (Masarykova univerzita)
prof. RNDr. Jan Slovák, DrSc. (Masarykova univerzita)
PhDr. BcA. Andrea Slováková, Ph.D., MBA (Nová beseda)

© 2020 Michal Černý

Ilustrace © 2020 Nikola Kalinová

© 2020 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9586-1

ISBN 978-80-210-9587-8 (online ; pdf)

Bude vaše profese existovat za deset let?

Má škola vychovávat k pořádku a poslušnosti?

Co je to informační chudoba?

Kdy se učíme?

Přizpůsobuje se web uživatelům, nebo vyhledávačům?

Dá se dnes věřit vlastním očím?

Jste připraveni na deepfake realitu?

Jak poznat kvalitní informaci?

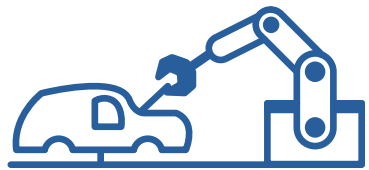
Víte, co máte ve složkách?

Čím to, že s vyspělostí techniky neroste náš volný čas?

Znáte svou bublinu?

Žijete onlife?

Informační věda se zabývá tím, jakým způsobem pracujeme s informacemi, jak je dokážeme vyhledávat, zpracovávat, třídit, hodnotit a používat. Velkou část svých životů prožíváme v prostředí, které není ani čistě *online*, ani čistě *offline*. Jsme vrženi do situace, v níž se musíme rychle vyznat, zorientovat se v kyberprostoru, naučit se v něm odlišit pravdu od klamu a kvalitu od braku. V kyberprostoru bychom měli být schopni komunikovat, spolupracovat a učit se. Je to ale tak jednoduché? Pokusíme se ukázat, že možná tím hlavním, co nás brzdí, nemusí být technická neznalost, ale mnohem podstatnější věci – neschopnost efektivně vyhledávat informace, chápat jejich kontext, hodnotit je a třídit do struktur, které bychom mohli použít pro učení.

Učící se společnost a technologie

Americký sociolog a politolog Robert Reich upozorňuje, že technologie postupně mění vše, co jsme doposud vnímali jako jistotu na pracovním trhu – vznikají nová povolání, kterým většina lidí vůbec nerozumí, mění se charakter činností, které jsme dlouho měli za banální a jednoznačné. ICT převrátilo svět vzhůru nohama. V inzerátech na pracovní pozice nenacházíme požadavky na pracovní kázeň, loajalitu, pečlivost, ale spíše na flexibilitu, kreativitu, schopnost spolupracovat a přizpůsobovat se novým podmínkám.

S jistotou víme, že Henry Ford nebo Tomáš Baťa by dnes se svými ekonomickými představami a modely nemohli uspět. Možná by se znovu stali úspěšnými továrníky, ale jejich impérium by muselo vypadat úplně jinak, stejně jako hodnoty, na které kladli důraz, způsob práce s lidmi, přístup k trhům a tak podobně. Výzkum Michaela Osborna a Carla Freye ukazuje, že

**// 47 procent amerických pracovních
míst je dnes ohrožených
automatizací a robotizací. //**

Jak to vše souvisí se vzděláváním a učením? Pokusme se společně přemýšlet nad tím, jak se musí měnit proces učení, pokud se nelze spolehnout na to, že nás škola připraví pro

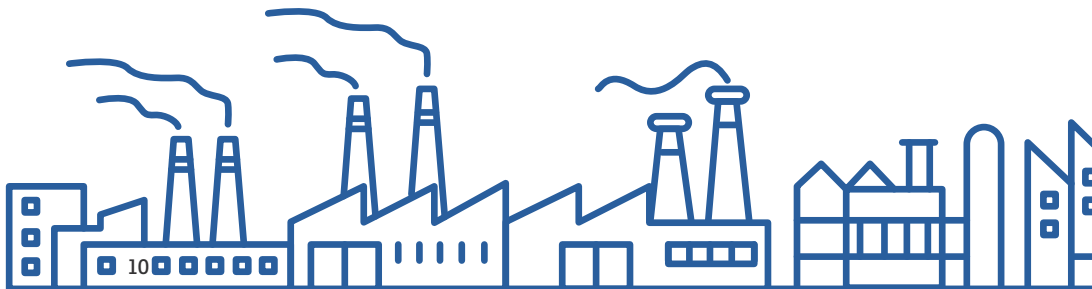
pracovní trh. Zcela otevřeně můžeme říci, že každý pátý ze současných prvňáčků (a jde o velice konzervativní odhad) bude mít jako první zaměstnání něco, co dnes vůbec neexistuje. Přesto se domníváme, že škola smysl má, jen se musíme rozloučit s myšlenkou, kterou si část z nás stále v sobě nosí, že ve škole se lidé připravují na výkon konkrétních povolání a že to, co se v ní naučí, jim bude v životě stačit. Nebude. Bez toho, aniž bychom se sami učili celý život, není možné o nějaké plné adaptabilitě na moderní společnost hovořit.

Říká se, že jedinou jistotou, kterou máme, je jistota změny. A právě na změnu bychom se měli být schopni připravovat. Domníváme se, že toho, s čím můžeme v budoucnu počítat, je ale více, a vlastně všichni doposud citovaní autoři se to domnívají také:

„Ústředním tématem úspěšné společenské adaptace bude schopnost pracovat s informacemi, využívat je a jejich prostřednictvím se učit.“

Britský andragog a sociolog **Peter Jarvis** hovoří o tom, že vývoj společnosti můžeme v posledních sto letech rozdělit do čtyř velkých etap, pro něž je vždy typický určitý přístup k technologiím, práci s informacemi a učení. Jde o **společnost průmyslovou, informační, znalostní a učící se**. Ovšem tak jako v historiografii není možné říci, jakým datem začíná doba železná a končí doba bronzová, protože se tak děje v každém místě na světě jinak, tak ani v tomto třídění žádné ostré dělicí linky nečekejte. O každé další „etapě“ mluvíme tehdy, když ji tvoří určitá nadkritická část společnosti. Vedle sebe ale reálně žijí lidé industriální s těmi, které bychom přiřadili ke společnosti informační nebo znalostní.

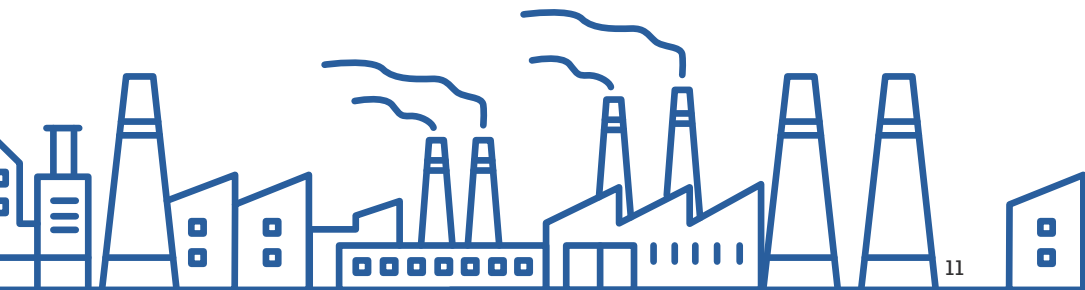

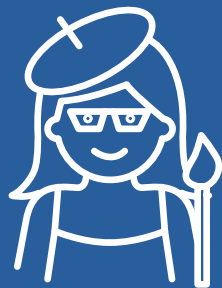
Tento mix různých společností, navrstvených do sebe, přináší mnoho zajímavých i bolestných situací. Fakt, že si možná nerozumíme tak jako v době vrcholného středověku, protože naše myšlení je – podle toho, k jaké společnosti či etapě patříme – zásadně odlišné, znamená, že se zřejmě budeme muset učit zcela novému uchopení respektu, naslouchání a tolerance.

Rád bych zde připomněl významného českého výtvarníka Ludvíka Kolka, který tvrdí, že nejdůležitější společenskou ctností je nadhled. Právě s ním se pokusíme v následujících řádcích pracovat – jak na úrovni popisu různých vrstev společnosti, tak také v oblasti hodnotové orientace. V jakékoli společnosti postrádající nadhled se žije skutečně špatně.

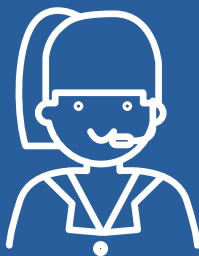
PRŮMYSLOVÁ SPOLEČNOST

O průmyslové (industriální) společnosti můžeme obecně hovořit nejpozději od roku 1840, do kterého se klade konec průmyslové revoluce. Dochází v ní k zásadní přestavbě společnosti, pracovních pozic, ale i demografie měst. Mnoho vesnic, téměř celých, se přesouvá do továren, které se stávají novými ústředními společenskými celky.

JDE O SPOLEČNOST
INFORMAČNÍ,

PRŮMYSLOVOU,
ZNALOSTNÍ A UČÍCÍ SE.

Průmyslová společnost v mnohém vydržela až do dnešních dnů. Například vláda České republiky má stále ministerstvo průmyslu a obchodu, továrny jsou v určitém ohledu považovány za páteř celého hospodářství. V oblasti vzdělávání jsou ale kořeny této společnosti vůbec nejmarkantnější. Je totiž důležité, aby škola sloužila jako příprava na povolání, na konkrétní pracovní pozici, pro niž vytváří co nejlepší osnovy.

Socialistické školství a plánované hospodářství si v tomto ohledu velice dobře rozuměly, neboť reflektovaly stejnou společenskou situaci – bylo možné dopředu určit, kolik jakých zaměstnanců bude potřeba, centrálně naplánovat, co mají umět, a podle toho je vzdělávat. Součástí ukončení vzdělávání byla tzv. umístěnka, která člověka z konkrétní školy transportovala do konkrétní pracovní pozice. Na té v ideálním případě strávil celý život.

Popsané pojetí má nesporné výhody v tom, že vytváří **bezpečí pracovní identity** – člověk se nemusí bát o místo, a dokonce ví, kým je. Otázka pro děti – „Čím bys chtěl být, až budeš velký?“ – je otázkou industriální společnosti, neboť profesní dráhu lze naplánovat a současně jednoduše pojmenovat. Taková společnost je poslední, která je poměrně snadno přehledná. Fyzik a filozof Jiří Langer o ní hovoří jako o společnosti, v níž si člověk může dát název pracovní pozice na vizitku.

Jakou roli má v takové společnosti učení? Důraz je kladen především na dosažení, zvýšení nebo udržení si určité **kvalifikace**. Člověk má poměrně jasně popsané, co se musí naučit, pokud chce být například lékařem, a jakým způsobem se má dále vzdělávat, aby si tuto pozici udržel. Medicína je pěkným příkladem, protože má také přesně stanovený proces atestací a hierarchickou strukturu v nemocnicích. Vše je jasné a přehledné, takový systém může vychovávat schopné a dobře připravené odborníky, kteří dosahují výborných výsledků a vědí, co dělají.

Práce s informacemi v takové společnosti je důležitá, protože umožňuje lidem se v oblasti jejich zájmu adekvátně rozhodovat. Dobrý lékař musí číst oborové časopisy a články z jeho konkrétní odborné domény, ale o filozofii nebo motýlech nemusí vědět zhora nic. Pro jeho práci ani studium to není nijak přínosné.

Průmyslová společnost se formuje v období, kterému se někdy říká **dlouhé století** (cca 1789 až 1914), což je čas na jedné straně velkých změn a na straně druhé až romantické pomalosti a ospalosti. Technika se sice mění, města rostou, ale myšlenky se často vracejí k ideálům gotiky a baroka, pěstován je klasicismus a další historizující styly. Průmyslová společnost nelační po novinkách, ale po klidu a pořádku.

Ostatně i pohled do školy, které se říká tradiční (herbartistická), je takový. Škola totiž vychovává nejen k profesi, ale také k pořádku, pečlivosti, pracovitosti a poslušnosti. Vše je

podřízeno tomu, aby se z člověka stal dobrý občan a loajální zaměstnanec. Z tohoto období také pochází dělení látky na základních a středních školách do jednotlivých předmětů. Každý z nich má vlastní předmět zkoumání, metody, postupy, vlastního učitele. Nové předměty nevznikají ani nezanikají, protože dělení věd je fixní a neměnné.

INFORMAČNÍ SPOLEČNOST

Informační společnost Jarvis spojuje s **technologiemi**. Její podstata se zakládá na skutečnosti, že může sama v sobě, nebo s dalšími kulturami, rychle vyměňovat informace, sdílet je a komunikovat.

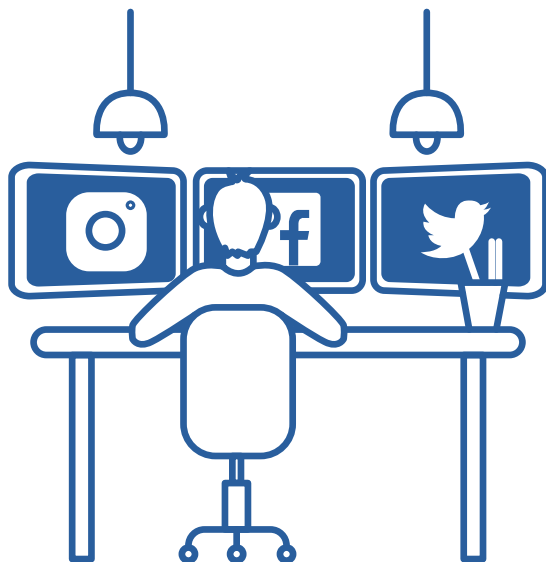
Všechny myšlenky o tom, že svět se zmenšil, stal se plochým a tak podobně, jsou spojené s technologickou možností mimořádně rychlé, levné a intenzivní výměny informací.

Informační společnost budeme chápat (inspirováni Jiřím Zlatuškou) tak, že klíčové pro její fungování je používání digitálních technologií pro zpracovávání a využívání informací. Z tohoto procesu se stává nová primární ekonomická aktivita.

***// Jakkoli cena jednotlivých informací
neustále klesá, schopnost je vhodně
zpracovat je stále cennější. //***

To současně vede k tomu, že vznikají zcela nové příležitosti a činnosti, které nově určují všechny oblasti lidského života – od práce přes komunikaci až po vzdělání a zábavu.

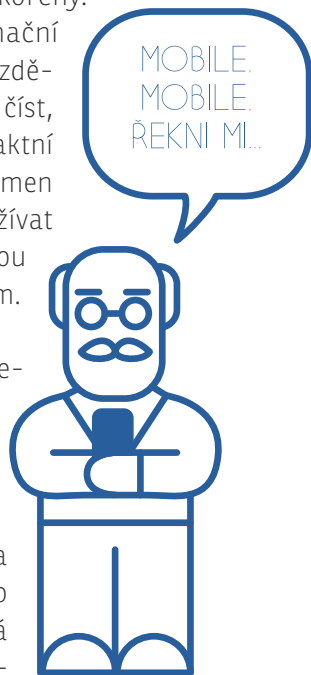
Jak uvidíme, popsané pojetí se již silně vlamuje do společnosti znalostní nebo vědomostní. Přenos informací zásadně utváří celý náš moderní svět. Sociální média (Facebook, Instagram, Twitter...) jsou založená právě na této myšlence – potřebujeme rychle získat maximální množství informací, orientovat se, vědět. Vstupujeme do světa, kde se informace stává nejen primárním ekonomickým statkem, ale také něčím, co vytváří **sociální kapitál**. Každý fanoušek televizního seriálu *Hra o trůny* z produkce HBO vám potvrdí, že kdo má informace, má i moc.

Proto se někdy hovoří o **informační chudobě** – pokud se někdo z různých důvodů nedokáže dostat k informacím, ocitá se oproti všem ostatním v silně znevýhodněném postavení, které zasahuje všechny dimenze jeho společenského bytí, od kulturního a sociálního vyžití po uplatnitelnost na trhu práce. Informační chudoba může mít přitom různé kořeny.

Tím prvním je vzdělání. Jestliže něco informační společnost amplifikovala, pak je to význam vzdělání. Musíme neustále hledat nové informace, číst, psát, pracovat s daty. Čím lepší vzdělání a abstraktní myšlení máme, tím lépe na tom jsme. Druhý pramen se vzděláním těsně souvisí, je to schopnost používat technologie. Statistika jasně ukazuje, že zde jsou v nevýhodě lidé starší a také ti s nižším vzděláním.

Pokud bychom měli nějak charakterizovat učení v informační společnosti, mohli bychom si půjčit okřídlené heslo: „Není důležité vědět, ale důležité je najít.“ Schopnost nalézt zdroj nebo přímo informaci a nějak s ní pracovat se postupně stala zcela zásadní. Žádný historik na světě nemůže vyhrát soutěž s Wikipedií v tom, kdo zná více jmen nebo dat. Taková soutěž ale nedává smysl, protože dobrý historik umí informace hledat, využívat, a především chápat je v kontextu.

To současně znamená, že se ve škole klade větší důraz na **kompetence** (schopnost něco udělat), než na znalosti, které lze rychle a snadno nalézt. Co je naopak velice nesnadné,